

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi

**It is deep in man to love the place where
he believes Divinity has walked**

En jämförande studie av pilgrimers platsanknytning till Via Dolorosa

Catharina Hansson

Kandidatuppsats i psykologi, PSYK11HT 2015

Handledare: Artur Nilsson
Examinator: Sofia Bunke

Abstract

Människor skapar emotionella band till vissa platser, s.k. platsanknytningar, vilka anses starka nog att påverka samt påverkas av deras identiteter. Banden har undersökts för många typer av platser, däribland religiösa platser, men det är hittills oklart vad pilgrimers platsanknytning korrelerar med och varför. Denna studie syftar därför till att jämföra katolska och evangeliskt protestantiska pilgrimers platsanknytning till Via Dolorosa i Jerusalem, för att undersöka hur sex faktorer kända från traditionell och religiös platsanknytningsteori korrelerar med pilgrimernas platsanknytning, samt att se om platsanknytningen skiljer sig åt beroende på religiösa identitetsfaktorer hos pilgrimen. Studien genomfördes som en likertskale-enkät som delades ut på Via Dolorosa i november 2015, och korrelationer respektive signifikanta skillnader har sedan mätts med Pearson- alt. Spearman-korrelationer samt *t*-test alt. Mann-Whitney U-test. Studiens huvudfynd är att det inte tycks finnas en signifikant styrkeskillnad i platsanknytning beroende på kyrkotillhörighet, men att olika faktorer korrelerar med pilgrimernas anknytning beroende på kyrkotillhörighet. Studien visar också att platsanknytning ökar med sionism, något som motsäger tidigare forskning. Eftersom pilgrimernas platsanknytning korrelerar med skilda faktorer så illustrerar studien vikten av att räkna in religiösa identitetsdrag för att förstå hur en religiös plats kan interagera med pilgrimens självbild. Studien illustrerar således att det är relevant att vidareutveckla ett teoretiskt ramverk specifikt för religiös platsanknytning.

Nyckelord: platsanknytning, pilgrim, identitet, religiositet, Jerusalem

Abstract

People form emotional bonds to certain places, place attachments, that are considered strong enough to both influence and be influenced by their identities. Previously the bonds have been explored in relation to various places, e.g. religious places, but it is yet unclear what pilgrims' place attachments correlate with, and why. This study aims at comparing Catholic and Evangelical Protestant pilgrims' place attachment to Via Dolorosa in Jerusalem, in order to investigate how six factors known from traditional and religious place attachment theory correlate with the pilgrims' place attachment, and also to investigate whether place attachment differs depending on the pilgrim's religious identity. The study was executed as a Likert-scale questionnaire, distributed on Via Dolorosa in November 2015. In order to analyze the material, Pearson or Spearman correlations and *t*-tests or Mann-Whitney U tests have been applied. According to the study, place attachment is not stronger for one religious denomination, but different factors however correlate with the pilgrims' place attachments. The study also implies that place attachment correlates positively with Christian Zionism, in contrast to current pilgrim research. As the pilgrims' place attachments correlate differently, the study highlights the importance of taking religious identity traits into account when researching place attachment among pilgrims. The study thereby illustrates the necessity of further developing a specific framework for place attachment to holy places.

Keywords: place attachment, pilgrim, identity, religiosity, Jerusalem

Jerusalem vimlar av människor som har sökt sig dit därför att de ser staden som helig. Det räcker med en kort stund i staden för att notera att samtidigt som vissa pilgrimer (dvs. religiösa turister till heliga platser) högljutt irriterar sig på all helig kommers så tycks andra pilgrimer känna starka band av samhörighet med platsen. Detta är kanske inte så konstigt eftersom ett grundläggande drag i att vara människa är att knyta an till sin omvärld, och på samma sätt som vi formar emotionella band till andra personer så formar vi också band till platser (Manzo & Devine-Wright, 2014). Dessa band, så kallade platsanknytningar, kan formas till allt från flickrummet och kvarterskrogen till hemstaden, men också till platser som man vistas på mer sällan som turistorter, kulturarv och religiösa platser, och ur ett psykologiskt perspektiv är platsanknytningar positiva och eftersträvansvärda då de bidrar till att stärka identitet, självbild och känsla av tillhörighet (Bonnes & Secchiaroli, 1995; Lewicka, 2011; Scannell & Gifford, 2010).

Denna studie syftade till att jämföra katolska och evangelikalt protestantiska¹ pilgrimers platsanknytning till en av kristendomens heligaste platser, nämligen Via Dolorosa i Jerusalem. Studien var uppdelad i tre delar och mätte (1) ifall nivån av platsanknytning skiljde sig åt beroende på kyrkotillhörighet, (2) i vilken mån pilgrimernas platsanknytning korrelerade med sex faktorer som pilgrims- och platsanknytningslitteraturen antyder påverkar den: identifikation, autenticitet, traditioner, verklighetsupplevelse, fysiska attribut samt texter, liksom (3) hur dessa faktorer förhöll sig till religiositet, religiösa uttryckssätt och sionism. Genom att göra detta borde studien kunna antyda huruvida människors platsanknytning till pilgrimsplatser går att tolka utifrån tidigare kända platsanknytningsfaktorer, eller om det är önskvärt att vidareutveckla ett specifikt ramverk för platsanknytning till religiösa platser som tar hänsyn till pilgrimernas religiösa identitet.

---

¹ Association of Religion Data Archives (2015) definition av Evangelikal protestantism lyder som följande:

Evangelical Protestant denominations emphasize a personal relationship with Christ, the inspiration of the Bible, and the importance of sharing faith with non-believers. Evangelical Protestantism is usually seen as more theologically and socially conservative than Mainline Protestantism, although there is obviously variation between denominations, congregations, and individuals within the "Evangelical" category.

Människor och plats

Människor formar emotionella band till andra människor, såsom klassisk psykologisk anknytningsteori har visat, och på vilken mycket forskning finns gjord (Broberg, Granqvist, Ivarsson & Risholm Mothander, 2006; Scannell & Gifford, 2010). Människor tycks dessutom forma emotionella band till platser,² och dessa band har visat sig stärka människors identiteter som individer såväl som gruppmedlemmar, skapa mening och välbefinnande samt påverka deras beteende (Billig, 2006; Devine-Wright, 2014; Kyle, Mowen & Tarrant 2006; Lewicka, 2014; Ram, Björk & Weidenfeld, 2015; Scannell & Gifford, 2010; 2014; Stedman, 2002; Williams, Patterson, Roggenbuck & Watson, 1992; Ujang, 2009).

Identitet, alltså hur en person förstår och kategoriserar sig själv baserat på personlighetsdrag, relationer och sociala tillhörigheter anses alltså inom platsanknytningsteorin både kunna *påverka* och *påverkas* av individens platsanknytning (Frisén, 2006; Holt, Bremner, Sutherland, Vlieg, Passer & Smith, 2012; Lewicka, 2014; Smedler & Drake, 2006; Stedman 2002), och insikten om de positiva effekterna på identitet och välbefinnande av en stark platsanknytning till specifika platser har gjort att detta från början tvärvetenskapliga undersökningsområde allt tydligare har fått ett starkt fäste inom psykologisk forskning, främst socialpsykologi och miljöpsykologi, och i den senaste samlingsvolymen över platsanknytningens forskningsläge från 2014 är ca 70% av författarna verksamma inom psykologin (Manzo & Devine-Wright, 2014).

Även om platsanknytning framförallt tidigare har undersökts till vardagsmiljöer som t.ex. bostäder och grannskap, så menar Morinis (1992, refererad i Manzo, 2005) att pilgrimsfärder och platsanknytning till heliga platser kan påverka individens identitet i samma stora utsträckning som platsanknytning till bostaden. Pilgrimsforskning, dvs. forskning om människor som gör pilgrimsresor, är därav en viktig men svagt utforskad del av platsanknytningsfältet (Lewicka, 2011; Mazumdar & Mazumdar, 2004) både eftersom platsanknytningarna formas utifrån personens världsbild, men också eftersom platsanknytningar till religiöst viktiga platser formas något annorlunda än de gör till platser utan religiös laddning, såsom sevärdheter eller kulturarv, eftersom de religiöst laddade platserna har en unik ställning i personens världsbild (Low, 1992).

---

² En definition av plats som är etablerad inom miljöpsykologin är att det är en specifik geografisk yta med egen mening (Cresswell, 2015).

Därmed menar Low (1992) att pilgrimens självbild bör kunna formas av relationen till hennes heliga platser, men det är ännu oklart på vilken bas detta sker.

Religion och plats

Religiös platsanknytning. Religiös platsanknytning är enligt Hummon (1989, refererad i Mazumdar & Mazumdar, 2004) stark, stabil och kan hålla i generationer. Mazumdar (2005) menar också att eftersom religion har en stor betydelse i många människors liv, så är ofta religiös platsanknytning stark, framförallt i de religiösa grupper som håller specifika platser för heliga genom t.ex. lokala byggnader med specifik arkitektur, städer eller vallfartsplatser (Mazumdar & Mazumdar, 2004). Religiös platsanknytning formas både på individ- och på gruppnivå och människor som tillhör samma religiösa grupp anses enligt Hummon (1989, refererad i Mazumdar & Mazumdar, 2004) ha en likartad platsanknytning till religiösa platser, trots att det finns variation mellan individers religiositet och religiösa tolkning. Dock ska det påpekas att Chen och Chang (2015) har belagt att självskattad styrka på religiositet korrelerar positivt med platsanknytning till den undersökta helgedomen.

Platsanknytning och pilgrimsfärden. Ett medel som ökar en persons religiösa platsanknytning är pilgrimsfärder (Mazumdar & Mazumdar, 2004). Detta tycks komma sig av att pilgrimen erfar att det är en stark upplevelse att uppleva platserna hon hört om på riktigt, och att gå i spåren där många troende tidigare har gått (Mazumdar, 2005). Pilgrimsresans socialt transformerande funktion på personens identitet märks inte enbart inom kristendomen utan också i muslimsk och judisk tradition där pilgrimer ges titeln *Hajj* respektive *Yerushalmi* då de gjort en pilgrimsresa till Mecka respektive Jerusalem (Elon, 1991).

Platsanknytning och pilgrimen. Utifrån tidigare forskning står det klart att pilgrimsfärden kan påverka pilgrimens identitet, men empirisk och framförallt kvantitativ platsanknytningsforskning på pilgrimer har utvecklingspotential, då de flesta studier som gjorts varit kvalitativa intervju- eller fallstudier. Det som har belagts är att ritualerna vid den katolska vallfartsplatsen Lourdes bidrar positivt till pilgrimernas platsanknytning, liksom att de hinduiska pilgrimer som främst kommit till festivalen i Magh Mela för det religiösa innehållet (och inte t.ex. för att umgås) har varit starkare anknutna till platsen (Higgins & Hamilton, 2012; Ruback, Pandey & Kohli, 2008).

Pilgrimsforskningen. Pilgrimer har studerats desto mer från ett religionssociologiskt håll. Tajfel (1981, refererad i Beit-Hallahmi & Argyle, 1997) menar att pilgrimsfärden är en

socialisering in i den religiösa gruppen, och pilgrimer särskiljer sig från turister genom att de inte kommer för att se något nytt, utan snarare söker sig till sin kulturs centrum för att bekräfta sin världsbild och gruppidentitet och se ”pretty much what our Savior saw” (Kaell, 2014, s.85; Cohen, 1992; Shapiro, 2008).

Enligt pilgrimsforskningen så skiljer sig också katolska och evangelikalt protestantiska pilgrimer åt, och det tycks som att katoliker i större grad uppskattar religiösa ”shrines crowded with the stuff of ritual” (Bowman, 1992, refererad i Kaell, 2014, s. 17), medan evangelikala protestanter söker sig till utomhusplatser utan överflödiga objekt (Kaell, 2014).

Faktorer som påverkar platsanknytning

Som tidigare nämnts undersöker studien vilka platsanknytningsfaktorer som bör vara giltiga för personer på pilgrimsfärd, och dessa ska nu presenteras. Följande tre delar kommer att presentera faktorer som bör skapa platsanknytning hos pilgrimer. Den första delen kommer från traditionell platsanknytningsteori, den andra kommer från religiös platsanknytningsteori och den tredje kommer från pilgrimsforskningen.

Tid och minnen. Minnen anses i platsanknytningsteori ge en plats mening, och eftersom fler episodminnen hinner knytas till en plats ju längre tid som tillbringas där, så ökar platsanknytning starkt ju mer tid som tillbringats på platsen (Bonnes & Secchiarolli, 1995; Kyle, Mowen & Tarrant, 2005; McAndrew, 1993). Som ett resultat av detta har bl.a. Jorgensen och Stedman (2001; 2006), Williams (2014) samt Williams och Vaske (2003) visat att längtan efter att vara på en specifik plats liksom vilja att stanna kvar indikerar stark platsanknytning.

Autenticitet och personlig koppling. En av platsanknytningens viktigaste funktioner är att skapa en känsla av sammanhang och tillhörighet, vilket beror både på förståelsen av platsen och i vilken mån platsen lever upp till denna (Belhassen, Caton & Stewart, 2008; Lewicka, 2014; Othman, Nishimura & Kubota, 2013; Ram, Björk & Weidenfeld, 2015). Känslan av en plats äkthet, eller idén om denna, anses också öka platsanknytningen. Detta gäller speciellt till platser som inte är en del av vardagslivet, som t.ex. pilgrimsplatser (Ram, Björk & Weidenfeld, 2015). Detta märks i att historiska platser ofta uppfattas som mer meningsfulla än icke-historiska platser, men för att uppfatta en plats som historisk så förutsätts en grundläggande förståelse för platsens bakgrund (Shamsuddin & Ujang, 2008). Det har också belagts att människor anknyter starkare till historiska platser om de känner en personlig förankring med platsen och platsen säger något om deras identitet (Belhassen et al., 2008; Lewicka, 2014; Othman et al., 2013). För turister så anses

enligt Ram, Björk och Weidenfeld (2015) personlig förankring eller arv (eng. *heritage*) samt känsla av äkthet vara de starkaste faktorerna för platsanknytning. Vikten av förankring märks också i att människor oftare är anknutna till platser som påminner om platser vilka de redan är anknutna till (Jorgensen & Stedman, 2001).

Faktorer som påverkar platsanknytning till religiösa platser

Förutom de allmänt accepterade platsanknytningsfaktorerna som tid och minnen samt autenticitet och personlig koppling, så finns det också indikationer på att anknytning till religiösa platser påverkas av fyra specifika faktorer: platsspecifika objekt, traditioner, verklighetsupplevelse och texter (Mazumdar & Mazumdar 1993; 2004; Mazumdar, 2005).

Platsspecifika objekt. Ett objekt som skapar platsanknytning kan t.ex. vara ett foto från Mecka i ett muslimskt hem eller en altartavla i en kyrka. Dessa artefakter påminner om den religiösa verkligheten som formar grupptillhörigheten, och kan också fungera för att markera ut platsen som speciell eller helig och därigenom påminna om den religiösa verklighetsuppfattningen. På samma sätt tycks en pilgrimsplats fylla samma funktion i en stad genom att göra en andlig erfarenhet mer konkret (Mazumdar & Mazumdar, 2004). Pilgrimsplatsen blir en referenspunkt att orientera sig efter (Irvine, 2015), men bara så länge platsen upplevs autentiskt och de fysiska objekten som pilgrimen förväntat sig faktiskt finns där (Belhassen et al., 2008).

Traditioner. Vidare menar Mazumdar och Mazumdar (2004) att människors platsanknytning till religiösa platser formas och ökar genom intern och extern socialisering. Detta kan ske genom att prata om platsen eller att ha traditioner kopplade till en plats. ”Nästa år i Jerusalem”-seder, som är vanliga i judisk och (framförallt evangelikalt protestantisk) kristen tradition, är ett tydligt exempel på detta, liksom mässfirande i (framförallt katolska) kyrkor som påminner om påskhändelserna (Mazumdar & Mazumdar, 2004; Thompson-Fullilove, 2014).

Verklighetsupplevelse. Traditionerna som de troende deltar i på hemmaplan skapar en förförståelse som följer med på pilgrimsresan. Genom att knyta an till platsen genom ritualerna så menar Mazumdar och Mazumdar (2004) att en längtan efter att vara nära platsen som personen identifierar sig med skapas, precis som det har påvisats fungera till andra typer av platser (Giuliani, 2003). Denna längtan skapar sedan, enligt Mazumdar och Mazumdar (2004), en förhoppning om att som pilgrim få uppleva Via Dolorosa på riktigt och förhoppningsvis anknyta ännu starkare. Genom att *på riktigt* se, höra och uppleva det pilgrimen socialiserats in i och

anknutit till på håll så ökar platsanknytningen och känslan av tillhörighet med historien och tidigare generationer (Mazumdar & Mazumdar, 2004). Pilgrimers platsanknytning till den heliga platsen ökar alltså vanligen då de besöker den på riktigt, så länge platsen lever upp till förväntningarna (Belhassen et al., 2008). Enligt Belhassen et al. (2008) är det viktigt att pilgrimen upplever att hon kan identifiera sig med platsen och att den validerar hennes religiösa ideologi. Om pilgrimen inte upplever att platsen är autentisk så är platsanknytningen förlorad, något Belhassen et al. (2008) illustrerar med hur evangelikalt protestantiska guider ofta försöker tonar ner autenticiteten i katolska pilgrimsplatser och istället fokusera på naturen eller dagens Israel.

Texter. Mazumdars och Mazumdars (2004) fjärde faktor som de menar påverkar religiös platsanknytning är hur de religiösa texterna hanteras i t.ex. musik och tradition. Kristen, speciellt evangelikalt protestantisk, identitet centreras vanligen runt bibeltexterna som ofta utspelar sig i just Jerusalem, och bibelsynen tycks vara en av de primära skillnaderna mellan de två kyrkotillhörigheter eller religiösa kulturer som jämförs (Association of Religion Data Archives, 2015; Kaell, 2014). Att besöka Jerusalem blir således, enligt Kaell (2014) och Shapiro (2008) att uppleva Bibeln på riktigt, något som bekräftar pilgrimens världsbild och identitet.

Faktorer hos målgruppen som bör spela in enligt pilgrimsforskningen

En tredje aspekt som är relevant att inkludera i faktorer som bör påverka Via Dolorosas roll i pilgrimens identitet är den religiösa identifikationen som pilgrimen har sedan tidigare. Av dessa bedömer jag kyrkotillhörighet och religiösa uttryckssätt (identitet), sionism (världsbild) samt även besvikelse (upplevelse) vara av primär relevans för studien.

Kyrkotillhörighet. De primära urvalsgrupperna i denna studie är katoliker och evangelikala protestanter, som är två av de tre största kristna pilgrimsgrupperna vid Via Dolorosa. Dessa grupper delar grundläggande religiös övertygelse och religiös världsbild. I denna har Jerusalem och speciellt Via Dolorosa, en högst central plats eftersom Jesus enligt kristen tradition dog och uppstod här. Även om grupperna har stora likheter så har samtidigt distinkt olika kulturer och förhållningssätt utvecklats under århundradena, och om något generellt ska sägas om dessa så kan det noteras att den Katolska kyrkan lägger större vikt vid traditionen, vid mysterium och sakrament såsom nattvard, samt fäster större auktoritet till sina präster. Ett evangelikalt protestantiskt förhållningssätt söker snarare enkelheten utan ritualer och extravaganser och menar att alla troende har lika stort tolkningsföreträde som prästerna, vilket innebär att bibeltexterna kan förstås utan en professionell tolkning, och som alltså lämnar större

utrymme för bokstavstolkning (Association of Religion Data Archives, 2015).

Katolsk tradition fäster alltså större vikt vid ritualer om *platsen* och har en mycket starkare objektcentrering än evangelikalt protestantisk tradition som snarare fokuserar på det som *hände* på platsen, och detta stöds också av pilgrimsforskningen som visar att evangelikala protestanter är mindre intresserade av fysiska platser och minnesmärken och hellre vill se landskapet så som det såg ut på Bibelns tid (Engberg, 2011a; 2011b; Kaell, 2014, Shapiro, 2008). Belhassen et al. (2008) och Shapiro (2008) menar vidare att evangelikala protestanter snarare ser (de katolskt och ortodoxt utformade) minnesmärkena som anti-platser som bevisar hur rätt den egna gruppen har i sina åsikter. Samtidigt påpekar Kaell (2014) att pilgrimsplatser lika Via Dolorosa är några av få ställen där katoliker och evangelikala protestanter faktiskt möts överhuvudtaget. Det ska också påpekas att Israels turistministerium enligt Kaell (2014) i högre grad vänder sin reklam till evangelikala protestanter än katoliker. Denna externa socialisering lägger en grund för att ta initiativet att göra pilgrimsresan, som i sin tur kan öka platsanknytningen (DiMasso, Dixon & Durrheim, 2014).

Tro och religiositet. Få studier har undersökt hur nivå av tro eller religiositet påverkar en persons platsanknytning till en religiös plats, till min vetskap har endast två platsanknytningsstudier gjorts, med skilda resultat. Mazumdar och Mazumdar (2004) menar att platsanknytning är relativt stabilt oavsett nivå av religiositet, men Chen och Chang (2015) har påvisat det motsatta. Det är samtidigt oklart om nivån av platsanknytning beror på just graden av religiositet, eller om något annat samvarierar.

Sionism. Det finns en stark och ökande strömning inom dagens evangelikalt protestantiska kyrkor inom vilken man ser sig som inlemmade i det judiska folket och stöttar det judiska folkets rätt att återvända till staten Israel (s.k. kristen sionism) (Belhassen, & Ebel, 2008; Engberg, 2010; Feldman, 2013; International Christian Embassy in Jerusalem (ICEJ), 2015; Masalha, 2013; Kaell, 2014).³ Kristen sionism har idag gett upphov till ett livaktigt forskningsfält, och indikationer på att relationen till ett historiskt minnesmärke minskar i styrka då pilgrimen antingen ser sig som inlemmad i det judiska folket eller tänker att Jesus snart kommer tillbaka framkommer ofta hos t.ex. Belhassen och Ebel (2008), Engberg (2011a; 2011b),

---

³ En stor grupp evangelikala protestantiska pilgrimer är amerikaner. Enligt en studie från Pew Research Center (2006) ansåg 36% av USAs befolkning att staten Israel är uppfyllelsen av den bibliska profetian om Jesu återkomst, och 44% av USA's befolkning ansåg att judarna hade fått Israel av Gud. Detta var starkast bland evangelikala protestanter. (Pew Research Center, 2006)

Feldman (2013), Kaell (2014) och Shapiro (2008). Belhassen och Ebel (2008) menar dock att sionismen brukar vara starkare hos ledarna än hos lekmännen.

Besvikelse. Platsanknytning kan som tidigare nämnts öka av att känna sig hemma på platsen och uppleva platsen som välbekant (Jorgensen & Stedman, 2001). Platsens egenskaper eller aktiviteter på platsen ska inte ifrågasätta pilgrimen eller hennes åsikter, utan bekräfta hennes tro och hennes religiösa världsbild, och det är troligt att platsanknytningen kan påverkas negativt av att känna besvikelse över att platsen inte uppfyller förväntningarna eller bekräftar förförståelsen (Belhassen et al., 2008).

Forskningsrelevans

Heliga platser. Studien kan fylla flera luckor som rör hur pilgrimer relaterar till platsen. För det första så menar Low (1992) och Mazumdar och Mazumdar (2004) att platsanknytning till heliga platser i stort har ignorerats, marginaliserats eller förminskats då majoriteten av platsanknytningsstudier har fokuserat på sekulära platser. Denna studie bidrar till kunskapen om platsanknytning till religiöst laddade platser.

Protestanter. Vidare så efterlyser Mazumdar och Mazumdar (2004) studier på hur människor med protestantisk identitet platsanknyter, eftersom Bowen (2002) menar att katoliker har ett signifikant platsfokus, medan plats inte verkar spela någon större roll för de flesta protestanter. Mazumdar och Mazumdar (2004) förväntar sig att religiösa grupper anknyter annorlunda beroende på hur starkt platsfokus de har. Detta strävar jag efter att belysa.

Jerusalem. Inte heller har pilgrimer i Jerusalem studerats ur ett platsanknytningsperspektiv, trots att staden är en vallfartsort för tre världsreligioner. Det finns endast en studie om platsanknytning i Jerusalem, men trots att majoriteten av Jerusalems besökare är pilgrimer så undersöker studien turister vid två icke-religiösa platser (Jerusalem Zoo och Tower of David) som pilgrimsgrupper sällan besöker (Ram, Björk & Weidenfeld, 2015).

Sammanfattningsvis. Det som Mazumdar och Mazumdar (2004) uttrycker saknas är alltså en diskussion om hur nivån av, och hur olika sorters, religiositet påverkar platsanknytning. Denna rapport utforskar detta, och syftar alltså till att bidra med data på hur människors religiösa identitet korrelerar med platsanknytning till pilgrimsplatsen, samt platsanknytningsfaktorer kända inom det traditionella och religiösa platsanknytningsfältet.

Syfte

Med detta sagt så syftar alltså studien till att jämföra katolska och evangelikalt protestantiska pilgrimers platsanknytning till Via Dolorosa, för att undersöka hur sex faktorer kända från traditionell och religiös platsanknytningsteori korrelerar med pilgrimernas platsanknytning, samt att se om platsanknytningen skiljer sig åt beroende på religiösa identitetsfaktorer hos pilgrimen. Detta görs genom att (1) jämföra nivå av platsanknytning mellan katoliker och evangelikala protestanter. (2) Jämföra korrelationen mellan platsanknytningsfaktorer och platsanknytning, kyrkotillhörighet, sionism och religiositet. (3) Jämföra korrelationen mellan platsanknytningsfaktorer och religiösa identitetsdrag.

Därmed kan studiens resultat förhoppningsvis belysa huruvida de i dagsläget kända platsanknytningsfaktorerna gäller för platsanknytning till pilgrimsplatsen, eller om det är önskvärt att vidareutveckla ett specifikt ramverk för platsanknytning till religiösa platser som tar hänsyn till pilgrimernas religiösa identitet.

Eftersom tidigare platsanknytningsstudier och -teori (t.ex. Kyle, Mowen & Tarrant 2006; Lewicka, 2014; Scannell & Gifford, 2010) indikerar att en stark platsanknytning gör att individens relation till platsen kan forma hennes identitet är det relevant för psykologisk platsanknytningsforskning att förstå pilgrimsplatsens roll i personens världsbild.

Hypotes

Pilgrimslitteraturen (t.ex. Kaell, 2014) antyder att katoliker borde anknyta starkare till Via Dolorosa än evangelikala protestanter gör, men eftersom litteraturen samtidigt framhåller att andra faktorer som t.ex. tid, sionism och traditioner påverkar platsanknytningen så tycks det snarare sannolikt att anknytningen korrelerar med drag som är vanliga inom grupperna snarare än med själva grupptillhörigheten (Kyle, Mowen & Tarrant, 2005; Mazumdar & Mazumdar, 2004; Shapiro, 2008). Religiositet borde också korrelera positivt med platsanknytning, medan sionism borde korrelera negativt med platsanknytning, givet pilgrimsteorin (t.ex. Kaell, 2014) samt Chen och Changs (2015) resultat.

Metod

Val av Via Dolorosa som plats

Bakgrund. Valet av Via Dolorosa och Jerusalem som fokus för studien är grundat i det faktum att Jerusalem är en väletablerad vallfartsort för tre världsreligioner: kristendom, judendom och islam. Eftersom stora delar av evangelierna utspelar sig i Jerusalem så har kristna pilgrimer

därför vallfärdat till Jerusalem i minst 1 800 år (Bowman, 1992; Elon, 1991; Feldman 2013), och parallellt med att Jerusalem har attraherat långväga besökare så har också berättelserna om Jerusalem spridits och vuxit runt om i världen genom traditioner, och det är inte ovanligt att idén om det fysiska och det himmelska Jerusalem har sammanblandats (Leppäkari, 2002). Därmed, även om vi bara håller oss till kristna pilgrimer, så har Jerusalem ofta en personlig innebörd även innan pilgrimerna har besökt platsen.

Idag. I dagsläget utgör pilgrimer huvudparten av Jerusalems turister, och bussresorna organiseras vanligen av en kristen rörelse som har annonserat dem som en möjlighet att gå i Jesu fotspår (Feldman, 2013; Shlay & Rosen, 2015). Grupperna rör sig ofta i en välregisserad bubbla med fokus på sin berättelse och tolkning av vad de ser, och grupperna har vanligen en begränsad kontakt med omvärlden och Jerusalems vardagsliv (Belhassen et al., 2008; Feldman, 2013).

Via Dolorosa. Via Dolorosa (latin: smärtornas väg) löper längs några gator i Gamla stan och är vägen där Jesus anses ha burit korset till avrättningsplatsen. Längs vägen finns 15 stationer med minnesmärken och kyrkor som markerar viktiga händelser i den kristna påskberättelsen och vandringen kulminerar i Gravkyrkan där bl.a. berggrunden som korset ska ha rests på finns till beskådande. Pilgrimsgrupperna stannar vanligen för att be eller sjunga vid stationerna och därmed minnas det som stationerna symboliserar, och vandringen på 700 meter tar därför ofta ungefär två timmar. Med tanke på att Jerusalems vägnät har förändrats ett flertal gånger de senaste 2 000 åren så kan det diskuteras huruvida detta faktiskt är samma väg som på Jesu tid. Vägen har dock vördats länge, och minnesmärken och platser längs vägen, bestående av allt från en sten i väggen till hela kyrkor och kloster, har varit etablerade åtminstone sedan 300-talet, och samsas idag med butiker, arabiskt vardagsliv, souvenirer och pilgrimsgrupper (Bowman, 1992; Elon, 1991; Kutcher, 1973).

Design och deltagare

Studien genomfördes som en enkätundersökning bland pilgrimer i Jerusalem den 2-15 november 2015. Deltagarna skulle definiera sina religiösa identiteter som kristna och de skulle ha gått på Via Dolorosa, men kunde resa antingen i grupp eller själva. En internationell spridning eftersträvades, men eftersom enkäten distribuerades på engelska så krävdes en grundläggande engelskkunskap hos deltagarna. Vidare eftersträvades en jämn fördelning vad gällde kyrkotillhörighet, ålder och kön. Deltagarna rekryterades i centrala Jerusalem, i de allra flesta fall på torget utanför Gravkyrkan som är Via Dolorosas sista station, eller vid Jaffaporten där

pilgrimer samlas på eftermiddagarna i väntan på sina bussar. Vanligen tillfrågades pilgrimer som satt och väntade på att resten av resegruppen skulle återsamlas och fortsätta vidare efter att ha gått Via Dolorosa. Deltagarna fångades således upp när de just hade gått Via Dolorosa och hade upplevelsen nära tillhands.

Totalt genomfördes 114 enkäter, och av dessa uteslöts 6 eftersom de inte var pilgrimer. Av de resterande 108 deltagarna var 54 (50%) män och 54 (50%) kvinnor, med en medelålder på 46.2 år ($SD=18.71$). Av deltagarna definierade 30 (27.8%) sig som katoliker, 73 deltagare (67.6%) som evangelikala protestanter och 5 deltagare (4.6%) definierade sig som kristna men angav inte kyrkotillhörighet. Deltagarna representerade 21 länder från alla världsdelar, och de hade i snitt besökt Jerusalem 2.32 gånger ($SD=3.45$) (Katoliker: $M= 2.26$, $SD= 2.85$. Evangelikala protestanter: $M= 2.16$, $SD=3.10$. Övriga: $M=5.00$, $SD=4.24$), och de hade vanligen en stark religiös tro, i medel skattades 6.02 på en sjugradig skala ($SD=1.37$) (Katoliker: $M= 5.73$, $SD=1.45$. Evangelikala protestanter: $M=6.15$, $SD=1.04$. Övriga: $M=6.15$, $SD=0.78$).

Material

Bakgrund till enkäten. Studien genomfördes som en kvantitativ enkätundersökning. Eftersom en *översikt* tjänar på att vara kvantitativ till sin natur men tidigare forskning på religiös platsanknytning främst har varit av kvalitativ karaktär, så valde jag att designa en ny enkät, främst bestående av likertskalor eftersom dessa är brukliga inom platsanknytningsfältet (Williams, 2014). Frågorna var förankrade i tidigare platsanknytningsstudier (i största möjliga mån enkätstudier), gjorda t.ex. till turistmål (Ram, Björk & Weidenfeld, 2015), semesterort (Jorgensen & Stedman 2001; 2006), park (Kyle, Moewn & Tarrant, 2004) betesmark (Williams & Vaske, 2003) stadsrum (Shamsuddin & Ujang, 2008), och moské (Najafi & Mustafa Kamal, 2014). I största möjliga mån togs item direkt från studierna, men som brukligt i platsanknytningsstudier så anpassades frågeställningarna till den givna kontexten, som exempel ersattes "Cleveland Metroparks" med "Via Dolorosa" i Kyle Mowen och Tarrants (2004) item "Visiting Cleveland Metroparks says a lot about who I am".

Enkäten var också baserad på en förstudie som gjordes på Via Dolorosa i augusti 2015 ($N= 40$). Där studerades samma grupper för att undersöka om pilgrimslitteraturens påstående om att katoliker har starkare band till Via Dolorosa än evangelikala protestanter även stämde ur ett platsanknytningsperspektiv, men studien antydde snarare det motsatta. Förstudiens enkät hade 15

item och mätte bara platsanknytning (dvs. inte faktorer) samt endast kyrkotillhörighet, ålder och nationalitet som personlighetsfaktorer.

Enkäten. Enkäten i denna studie bestod av 52 item och var uppdelad i tre huvuddelar: platsanknytning, typ av platsanknytning och identitetsfaktorer. Enkäten finns bifogad som bilaga 1 och tabeller över frågorna och deras relation till tidigare forskning finns bifogade som bilaga 2.

1. *Platsanknytning.* Denna del bestod av åtta påståenden som besvarades utifrån sju gradiga likertskalor och mätte platsanknytning, orsak att vara platsanknuten samt huruvida platsanknytningen gällde just Via Dolorosa eller ett större sammanhang.
2. *Platsanknytningsfaktorer.* Denna del syftade till att urskilja vilken typ av faktorer som spelar in för pilgrimers platsanknytning. Delen bestod av 13 påståenden som besvarades utifrån sju gradiga likertskalor. Påståendena mätte de sex indikatorer för platsanknytning som tidigare nämnts, nämligen identifikation, autenticitet, traditioner, verklighetsupplevelse, objekt och utseende samt texter. Frågeställningarna var formulerade utifrån tidigare studier, men anpassade till enkätens kontext.
3. *Identitetsfaktorer.* Denna del syftade till att urskilja aspekter i pilgrimernas identitet som eventuellt kunde inverka på platsanknytning. Del tre bestod av tre sektioner med 23 frågeställningar som noterade kön, ålder, nationalitet, kyrkotillhörighet, antal besök, politisk identitet och utbildning, samt mätte religiositet, religiös identitet och sionism.

Intern konsistens. Enkäten var alltså specialutformad för denna studie, och de flesta teman mättes med flera item (se bilaga 2). De item inom varje tema som hade Alfa-värden över .70 grupperades. Övriga behölls antingen självständiga eller exkluderades. För Del 1 så innebar detta att platsanknytning mättes utifrån alla fyra item som var avsedda att mäta detta ($\alpha=.76$). Det innebar också att item rörande anknytning till det som Via Dolorosa symboliserar samt item rörande anknytning till just Via Dolorosa inte slogs ihop som planerat. Enkäten innefattade också ett antal omvända frågeställningar. I Del 2 exkluderades dock majoriteten av dessa från analysen eftersom deras trovärdighet bedömdes vara låg – många deltagare ställde frågor om deras innebörd, frågorna besvarades i lägre grad och den interna konsistensen var dessutom negativ. I Del 3 så mättes item 22 och 24-28 som Religiositet ($\alpha=.90$), och alla tre item rörande sionism slogs ihop ($\alpha=.75$). Övriga item var utformade för att mäta olika faktorer, och behandlades således separat.

Procedur och etik

Studiens etiska resonemang utgick från APAs etiska riktlinjer (American Psychological Association, 2013). Deltagarna informerades muntligt om studiens förutsättningar, att deltagande var frivilligt, anonymt och att de närsomhelst kunde dra sig ur eller hoppa över frågor som de inte ville besvara. Detta, samt studiens syfte och mina kontaktuppgifter uppgavs också på enkäten. Enkäterna samlade inga namn eller andra data som gjorde enkäten spårbar tillbaka till personen, och enkäterna förstördes sedan efter det att data matats in i SPSS. Inscannade kopior av enkäterna lagrades dock på ett USB-minne.

Resultat

Fördelning

Efter att ha kontrollerat fördelning och outliers gjordes Pearsonkorrelationer alternativt Spearmankorrelationer samt *t*-test alt. Mann-Whitney U-test för att studera sambandet mellan platsanknytning och identitetsfaktorer. De identitetsfaktorer som inte signifikant korrelerade med platsanknytning uteslöts från studien. Detta innebär att utbildningsnivå, antal besök, släkt och vänner som besökt samt politisk syn och ålder har uteslutits. Alla följande signifikanser är tvåsvansade.

Platsanknytning och kyrkotillhörighet

Ett *t*-test för platsanknytning mellan katoliker och evangelikala protestanter var inte signifikant, och det går därmed inte att bekräfta att en grupp skulle vara mer platsanknuten till Via Dolorosa än den andra (se Tabell 1).

Inte heller går det att bestyrka en signifikant skillnad i anknytningsgrad till händelserna som Via Dolorosa symboliserar, eftersom *t*-tester inte gav signifikanta resultat för dessa frågeställningar. Båda grupperna tycks alltså anse att platsen är ungefär lika viktig. Det går inte heller inte att bekräfta att personer i någon av grupperna skulle känna sig anknuten till just Via Dolorosa, eftersom *t*-tester inte var signifikanta för någon av dessa tre frågeställningar.

Tabell 1: Medelvärde och korrelation för platsanknytning beroende på kyrkotillhörighet

	Item nr	Katoliker		Evangelikala Protestanter		<i>t</i> -test
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Platsanknytning		4.66	1.66	4.30	1.15	1.19
Anknytning till det Via	2	5.07	1.70	5.25	1.72	-.56 [†]
Dolorosa symboliserar	4	4.07	.417	4.90	2.17	-1.69 [†]
	5	3.41	1.99	3.35	1.97	-.23 [†]
Anknytning till just Via	7	3.24	1.82	2.63	1.81	-1.61 [†]
Dolorosa	8	4.38	2.31	4.11	1.99	-.17

[†] Mann-Whitney U-test användes på dessa eftersom datan inte var normalfördelad.

Platsanknytning, religiositet och sionism

Det kan däremot påpekas att både religiositet och sionism korrelerar positivt med platsanknytning (Religiositet: $r = .428$, $p < .01$, Sionism $r = .239$, $p < .02$) och i studiens andra del jämfördes därför korrelationerna för platsanknytningsfaktorer mellan kyrkotillhörighet, religiositet och sionism (se Tabell 2 a och b). Religiositet korrelerar alltså positivt med platsanknytning. Både katoliker och evangelikala protestanter skattar högt på den sjugradiga skalan ($M = 5.73$, $SD = 1.45$; resp. $M = 6.15$, $SD = 1.04$), men skillnaden är inte signifikant i ett *t*-test och det går därmed inte att säga att en av grupperna är mer religiös än den andra. ($t(39.32) = -1.38$, $p = .18$) Religiositet korrelerar också positivt med anknytningsgrad till det som Via Dolorosa symboliserar (Item 2: $r = .290$, $p = .01$. Item 4: $r = .204$, $p = .05$). Ju starkare religiositet, desto mer samhörighet tycks alltså pilgrimen känna till Via Dolorosa, men ju starkare religiositet, desto mindre tycks den religiösa identiteten påverkas av det som hänt där.

Platsanknytningsfaktorer

Skillnaderna mellan grupperna som framförallt kan noteras i platsanknytningsfaktorer (Tabell 2a) är att katoliker fäster signifikant högre vikt vid platsens fysiska attribut, medan evangelikala protestanter signifikant hellre skulle föredra att Via Dolorosa såg ut mer som i Bibeln. Textberoende korrelerar också positivt med sionism (Tabell 2b). Det kan också påpekas att sionism är signifikant starkare bland de evangelikalt protestantiska pilgrimerna än de katolska (Katoliker $M = 3.88$, $SD = 1.84$. Evangelikalt protestantiska $M = 5.20$, $SD = 1.34$, $t(30.6) = -3.15$, $p = .01$).

Tabell 2a: *Platsanknytningsfaktorers skillnad beroende på kyrkotillhörighet.*

	Item	<u>Kyrkotillhörighet</u>
	nr	<i>t-test</i>
Identifikation	9 [†]	-.624 [†]
Autenticitet	12	-.596
Traditioner	10	1.06
Verklighetsupplevelse	15	1.71
	21 [†]	-1.37 [†]
Fysiska attribut	16	2.43*
	19 [†]	-.363 [†]
Textberoende	18	-3.59**
	20	.798

* Signifikansnivå <.05

** Signifikansnivå <.01

[†] Spearmankorrelationer användes istället för Pearsonkorrelationer på dessa eftersom datan inte var normalfördelad.

Tabell 2b: *Platsanknytningsfaktorers korrelation med platsanknytning, religiositet och sionism.*

	Item	<u>Platsanknytning</u>	<u>Religiositet</u>	<u>Sionism</u>
	nr	<i>r</i>	<i>r</i>	<i>r</i>
Identifikation	9 [†]	.111	.009	.172
Autenticitet	12	.331**	.047	.070
Traditioner	10	.637**	.122	.180
Verklighetsupplevelse	15	.623**	.279**	.180
	21 [†]	.278**	-.221*	-.003
Fysiska attribut	16	.390	.119	.389**
	19 [†]	.043	-.259*	-.110
Textberoende	18	.030	.152	.295**
	20	.612**	.192	.179

* Signifikansnivå <.05

** Signifikansnivå <.01

[†] Mann-Whitney U-test användes på dessa eftersom datan inte var normalfördelad.

Eftersom studien syftade till att undersöka i vilken mån tidigare platsanknytningsfaktorer tycks stämma för pilgrimer gjordes även en jämförelse över platsanknytningsfaktorernas medelvärden (se Tabell 3). Något som kan konstateras är att Textberoende skattas högt bland Via Dolorosas pilgrimer.

Tabell 3: *Medelvärden för platsanknytningsfaktorerna.*

	Item nr	<i>M</i>	<i>SD</i>
Identifikation	9	3.77	1.68
Verklighetsupplevelse	15	3.10	1.93
Verklighetsupplevelse	21	2.41	1.97
Fysiska attribut	16	3.39	2.11
Fysiska attribut	19	2.10	1.69
Textberoende	18	4.68	2.22

Faktorer i pilgrimernas religiösa identitet som korrelerar med platsanknytningsfaktorer

Det som framförallt kan sägas om korrelationen mellan religiös identitet och platsanknytning (Tabell 4 a och b) är att platsanknytning korrelerar med ett traditionellt utövande samt att skatta sin tro som missionsorienterad och bibelbaserad. Traditionellt utövande korrelerar framförallt med verklighetsupplevelsen på Via Dolorosa och missionsorientering korrelerar med både textberoende och fysiska attribut. Bibelbaserad korrelerar starkt med sionism.

Sammanfattningsvis så är alltså inte skillnaden i platsanknytning signifikant mellan katoliker och evangelikala protestanter, och av de faktorer som faktiskt tycks korrelera med platsanknytningen är det inte någon större skillnad i styrka. Däremot så anknyter katoliker och protestanter till delvis olika faktorer, och det går också att se skillnader beroende på hur pilgrimerna identifierar sin tro.

Tabell 4 a: *Religiös identitets korrelation med identitetsdrag*

	Item nr	<u>Karismatisk</u> <i>r</i>	<u>Traditionell</u> <i>r</i>	<u>Liturgisk</u> <i>r</i>	<u>Traditionella värden</u> <i>r</i>	<u>Bibelbaserad</u> <i>r</i>	<u>Missionsorienterad</u> <i>r</i>	<u>Mystisk eller kontemplativ</u> <i>r</i>	<u>Logiskt resonerande</u> <i>r</i>
Platsanknytning		.106	.237*	.085	.117	.347**	.345**	.061	-.080
Sionism		.409**	.052	-.082	-.001	.598**	.433**	-.156	-.093
Autenticitet	12	.001	.166	.118	.218	.058	.094	.004	-.059
Identifikation	9 [†]	-.083	-.182	-.273*	-.255*	-.044	-.171	-.083	-.117
Identifikation	10	.017	-.014	-.073	.100	.013	.130	.046	.083
Fysiska attribut	16	.182	.063	-.058	.164	.195	.281*	-.080	-.070
Fysiska attribut	19 [†]	-.233*	.052	-.073	-.097	-.301**	-.233*	-.044	.018
Textberoende	18	.171	-.052	-.097	.098	.160	.317**	-.036	.053
Textberoende	20	.107	.014	-.012	-.027	.210	.227*	.153	-.030

* Signifikansnivå <.05

** Signifikansnivå <.01

Tabell 4 b: *Religiös identitets skillnad beroende på kyrkotillhörighet*

	<u>Karismatisk</u> <i>t-test</i>	<u>Traditionell</u> <i>t-test</i>	<u>Liturgisk</u> <i>t-test</i>	<u>Traditionella värden</u> <i>t-test</i>	<u>Bibelbaserad</u> <i>t-test</i>	<u>Missionsorienterad</u> <i>t-test</i>	<u>Mystisk eller kontemplativ</u> <i>t-test</i>	<u>Logiskt resonerande</u> <i>t-test</i>
Kyrkotillhörighet	-1.17	3.23**	3.50**	1.70	-2.77**	-.94	4.22**	1.09

* Signifikansnivå <.05

** Signifikansnivå <.01

[†] Spearmankorrelation

Diskussion

Mitt syfte i denna studie har varit att undersöka om kyrkotillhörighet faktiskt korrelerar med platsanknytning som pilgrimslitteraturen menar, samt att undersöka huruvida pilgrimers platsanknytning till Via Dolorosa korrelerar med faktorer som är välkända inom platsanknytningsteori liksom huruvida faktorer i personernas religiösa identitet tycks korrelera med platsanknytning. Detta har gjorts för att se om pilgrimers platsanknytning tycks vara generaliserbar utifrån dagens platsanknytningsteori, eller om det är önskvärt att vidareutveckla ett religiöst ramverk för att förstå hur människor anknyter till pilgrimsplatser. Studien har

genomförts som en enkätstudie bland pilgrimer som just har besökt Via Dolorosa, och data har sedan behandlats med korrelationer och *t*-test.

Skiljer sig platsanknytning till Via Dolorosa åt mellan katoliker och evangelikala protestanter?

Studiens huvudfråga har varit huruvida katoliker och evangelikala protestanter har olika stark platsanknytning till Via Dolorosa, vilket både platsanknytningsforskare som Mazumdar och Mazumdar (2004) och pilgrimsforskare som Kaell (2014) och Shapiro (2008) antyder. Min studie kan inte bestyrka att så skulle vara fallet, men det är däremot tydligt att katolikers och evangelikala protestanters emotionella band korrelerar med olika faktorer.

Katoliker. Katolikers platsanknytning tycks korrelera starkare med platsens fysiska attribut, och de som identifierar sin tro som traditionell, något som fler katoliker gör i studien, upplever en närmare relation till platsen efter att ha gått Via Dolorosa. Detta är på ett sätt inte så konstigt, eftersom Via Dolorosa har haft katolsk närvaro sedan medeltiden. Platsens religiösa objekt, i Mazumdars och Mazumdars (2004) språkbruk, är således i stor utsträckning katolska, och dessutom är s.k. korsvandringar med samma stationer som på Via Dolorosa också förekommande i katolska kyrkor. Det kan samtidigt noteras att liturgi korrelerar negativt med platsanknytning. Det tycks alltså som att ju mer vikt personen fäster vid ordning och ritualer i sitt religiösa liv, desto mindre knyter hon an till Via Dolorosa. Detta kan tänkas bero på att platsen inte är isolerad från stadens vardagsliv, vilket Via Dolorosa kan tänkas vara i pilgrimernas förväntan på platsen, och i enkäterna återkommer ofta kommentarer i stil med att Via Dolorosa har ”too much noise” och skulle bli bättre om man ”take away all commerce” och ger platsen ”more calm and peace”.

Evangelikala protestanter. Evangelikala protestanters platsanknytning korrelerar istället starkare med textberoende, vilket också märks i det att pilgrimer i denna grupp starkare definierar sin religiösa identitet som bibelbaserad. I praktiken kan textberoendet också synas i det att evangelikala protestanter har markerat ut en parallell minnesplats för samma händelser, Trädgårdsgraven, som visuellt påminner mer om hur gravplatsen beskrivits i bibelberättelserna, trots att arkeologin stöttar Gravkyrkan som den historiskt korrekta platsen (Kaell, 2014). Anknytningen tycks alltså bero på den religiösa identiteten, och en person som identifierar sig som evangelikal protestant tycks alltså anknyta lättare om platsen överensstämmer med den textbaserade förförståelsen av platsen – ”it confirms the Bible” var ett typiskt positivt evangelikalt protestantiskt svar på frågan om Via Dolorosa var viktigt för pilgrimen. Fungerade

då inte Via Dolorosas objekt på evangelikala protestanter därför att de var ointresserade av utseendet, eller därför att objekten inte var bekanta för dem? Detta är ett ämne för vidare studier, men Mazumdars och Mazumdars (2004) förväntan på en annan slags platsanknytning bland protestanter tycks alltså stämma, och studien bekräftar vikten av att differentiera mellan olika religiösa identiteters platsanknytning för att förstå hur platsanknytning formas.

Platsanknytningsfaktorernas styrka

Medelvärden. Vad gäller platsanknytningens medelvärden så går det att konstatera att de är relativt höga på den sjugradiga skalan. Även om denna studies frågor bör utvecklas så antyder resultaten att banden till Via Dolorosa, och framförallt till det som Via Dolorosa symboliserar, är starka och därmed relevanta att utforska vidare i relation till identitet. Det går också att notera att styrkan på pilgrimernas anknytning till Via Dolorosa tycks vara lite starkare än turisternas anknytning till den antika byggnaden Tower of David ($M=3.62$, $SD=1.78$) som ligger i närheten av Via Dolorosa, i Ram, Björk och Weidenfelds (2015) studie, vars platsanknytning främst bör vara kopplad till turisternas autenticitetsupplevelse. Jag saknar dock data för Tower of David för att göra djupare jämförelser.

Faktorer. Döma av studiens resultat så korrelerar alltså flertalet av litteraturens bakomliggande orsaksfaktorer till platsanknytning med pilgrimernas anknytning till Via Dolorosa. Givet faktorernas medelvärden så tycks pilgrimerna främst identifiera sig med platsen p.g.a. texterna och att platsen bekräftar deras religiösa identitet – platsen tycks alltså uppfattas som autentisk. Att se textbekräftelsen som den främsta anledningen till alla pilgrimers platsanknytning ska dock göras med försiktighet, eftersom textberoendet är signifikant starkare bland dem som skattar sig som evangelikalt protestantiska, och dessa är fler till antalet i studien. Det kan alltså tänkas att att detta medelvärde hade sjunkit om evangelikala protestanter och katoliker varit mer jämnt representerade i studien, och det är således tveksamt om textbekräftelsen korrelerar med allmän religiös platsanknytning.

Tid. Det är också svårt att jämföra hur vissa faktorer korrelerar eftersom identifikation med upplevelse av platsen (t.ex. att platsen är välbekant eller upplevs som helig) mätts i likertskalor, medan t.ex. besök har mätts i *antal*, snarare än mängd på en sjugradig skala. Det som kan sägas, och bör påpekas, är att medan platsanknytningslitteraturen tydligt menar att tid är en prediktor för platsanknytning (ju mer tid vid platsen, desto starkare band) så går detta inte att bestyrka i studien, eftersom det inte finns någon korrelation mellan antal besök och

platsanknytning. Detta kan antyda att platsanknytning till Via Dolorosa har formats av tidigare berättelser och att tid tillbringad på en pilgrimsplats kanske borde räknas från första berättelsen snarare än första besöket, eller att Via Dolorosa inte är anledningen till pilgrimens antal besök i Jerusalem. Även om detta är möjligt, så gav de nykomna pilgrimerna som jag mötte vid Gravkyrkan snarare intrycket av att vara överväldigade av intryck och därmed skatta platsanknytningen högt.

Faktorer i pilgrimernas religiositet som korrelerar med platsanknytning

Religiositet. Något som också gick att bestyrka var att platsanknytning ökade med en stark religiös identitet, såsom hypoteser och viss tidigare litteratur påvisade (Chen & Chang, 2015). Att se platsen som helig korrelerade också med platsanknytning. Om Via Dolorosa alltså har en särställning i pilgrimens världsbild så tycks också den emotionella relationen till platsen vara speciell. Därmed tycks det inte vara den religiösa upplevelsen på plats som avgör platsanknytningen, utan platsens tidigare status i pilgrimens världsbild. Det kan alltså bestyrkas att religiös identitet stärker platsanknytningen till pilgrimsålet, och därmed påvisar studien vikten av att platsanknytningsforskningen tar hänsyn till individernas religiösa identitet för att förstå hur och varför platsanknytningarna formas.

Sionism. Det går också att konstatera att platsanknytning korrelerade positivt med en sionistisk världsbild, vilket motsäger pilgrimslitteraturen. Det bör dock påpekas att 16 av de 34 (47%) deltagarna som skattade Sionism över sex på den sjugradiga skalan tillhörde två resesällskap och det kan tänkas att dessa grupper har andra förenande faktorer som enkäten inte registrerade. Det kan också tänkas att pilgrimernas sionism inte var lika stark före avresan, utan att de sionistiska värderingar som framkommer i enkäten är ett avtryck av det skyddade, skraddarsydda narrativet som pilgrimsresan kanske innebär, där en entusiastisk, sionistisk reseledare guidar pilgrimerna och allt i Israel tycks fantastiskt.

Sionism korrelerar som redovisat också med textberoende och besvikelse på utseende, och den sionistiska platsanknytningen tycks alltså inte ha med platsens visuella uttryck att göra, snarare tvärtom, utan snarare med en stark bibelsyn och, enligt kommentarerna, med upplevelsen av att se platsen på riktigt, vilket bekräftar pilgrimens religiösa identitet. Det tycks därmed som att den ”katolska överdosen” på Via Dolorosa som pilgrimslitteraturen ofta nämner och som ibland framkom i kommentarsfälten, kan upplevas irriterande, men samtidigt inte är avgörande

eftersom anknytningen till Via Dolorosa inte beror på platsens fysiska miljö, utan på dess innebörd (Belhassen et al., 2008; Shapiro, 2008).

Besvikelse. Platsanknytning påverkas positivt av att idén om platsen bekräftas, men också av upplevelsen. Studien visar alltså att ju mer sionistiska värderingar en person har, desto mer stör den fysiska miljön platsanknytningen, och studien visar också att evangelikala protestanter stör sig mer än katoliker.⁴ Detta bekräftar alltså både pilgrimslitteraturen, Mazumdar och Mazumdars religiösa platsanknytning och traditionell platsanknytningsteori. Många deltagare angav i enkäten, oberoende kyrkotillhörighet, också att de upplever att intrycket av Via Dolorosa stördes av dess skräpighet, högljuddhet och stökighet. Det vore därför relevant i en förbättring av studien att låta pilgrimerna beskriva omständigheterna runt sitt besök; faktorer som väder, trängsel och möjlighet att ta tid på platserna skulle mycket väl kunna påverka intrycket och således hur personen relaterar till platsen. Det kan också tänkas att katolikerna stannade längre på varje station och att detta gjorde att t.ex. trängseln inte störde deras upplevelse lika mycket.

Varför skiljer sig mina resultat från pilgrimsforskningen?

Kyrkotillhörighet. Förvånansvärt nog så bekräftade inte studiens kvantitativa resultat den kvalitativa pilgrimsforskningens tes om att katoliker skulle vara starkare platsanknutna. Som nämnts uttryckte många evangelikala protestanter i enkätens kommentarsfält ett främlingskap inför platsens utseende och aktiviteter, men eftersom platsen fysiskt validerade bibelberättelserna så godtogs den ändå. Det kan alltså vara så att de evangelikalt protestantiska pilgrimerna egentligen skulle anse sig vara anknutna till Bibeln eller till sin gudstro snarare än platsanknutna till Via Dolorosa och att banden till Via Dolorosa kommer sig av att den råkar befinna sig på samma ställe som det som de evangelikalt protestantiska pilgrimerna är anknutna till. Det skulle också kunna vara tvärtom att pilgrimsteorin hittills har förbisett att platsanknytning kan ta sig

---

⁴ Det kan också nämnas att Jerusalemsyndromet, det psykotiska tillstånd som uppstår då en pilgrim upplever sig vara en biblisk gestalt och som drabbar ca 100 personer per år, främst drabbar evangelikalt protestantiska, starkt bibelförankrade amerikaner (Bar-El, Durst, Katz, Zislin, Strauss & Knobler, 2000; Elon, 1991). Jerusalemsyndromet antas enligt Bar-El bero på en hög diskrepans mellan personens förväntningar på Jerusalem och den faktiska verkligheten som upplevs (Bar-El i Elon, 1991) Därmed finns det, enligt Bar-El et al. (2000) antydningar på att en misslyckad platsanknytning, eller en besvikelse över att platsen inte lever upp till förväntan, kan skapa ett psykotiskt tillstånd som hade kunnat undvikas om pilgrimerna däremot hade haft en verklighetsbaserad förväntan.

olika uttryck, och att platsens relevans inte bara kommer sig av platsens utseende eller aktiviteter, utan också av vad den symboliserar för den enskilde. Detta uppmuntrar till vidare studier.

Exoticism. Ytterligare en faktor som skulle kunna förklara skillnaden i katolikers och evangelikala protestanters skillnad i platsanknytning är krocken mellan välbekant och exotiskt. Kaell (2014) poängterar som nämnt att Jerusalem är en av få platser där katoliker och evangelikala protestanter delar minnesmärken, och således kan detta vara ett av få ställen där pilgrimerna möter troende med andra trosuttryck som upplevs främmande. Katolikerna i studien kommer också i större grad från länder som ligger längre söderut, vilkas stadsliv eventuellt kan tänkas påminna mer om Jerusalem. Att uppleva Jerusalem som exotiskt kan, även om det är spännande, tänkas skapa en större distansering till platsen.

Sionism. Vidare korrelerade sionism och platsanknytning i mina resultat, samtidigt som pilgrimsforskningen (t.ex. Kaell, 2014) menar att sionister skulle vara ointresserade av plats. Detta skulle kunna indikera att sionismen som jag har mätt inte är jämförbar med pilgrimslitteraturens sionism. Enkätens sionism mättes med drag som pilgrimslitteraturen återkommande beskriver som typiska, och sionismen var stark bland de evangelikalt protestantiska respondenterna men det kan samtidigt tänkas att studiens deltagare, som utvaldes på slumpvis basis vid en samlingspunkt för pilgrimer, inte var jämförbara med tidigare urval som djupintervjuades just på basis av sin sionistiska ideologi. Det kan t.ex. nämnas att sionisterna i Engbergs (2011a; 2011b) intervjustudier var volontärer som hade flyttat till Israel för att arbeta med sionistiska frågor. Belhassen och Ebel (2008) poängterade att pilgrimsgruppernas ledare förväntas ha starkare sionistiska värderingar än pilgrimerna, och det kan vara detta som vi här ser ett utslag av eftersom min studie, till skillnad från Engberg, inte mätte ledarna utan pilgrimerna.

Vad är pilgrimen anknuten till? Ytterligare en fråga som kan ställas är *vad* pilgrimen faktiskt är anknuten till. Studien syftade till att undersöka hur pilgrimer platsanknyter till en viss plats, och Via Dolorosa valdes för att få en avgränsad geografisk yta med tydlig religiös laddning och en specifik rumslig karakteristik. Eftersom frågorna rörande platsanknytning till just Via Dolorosa inte gav signifikanta resultat så går det inte att utesluta att pilgrimerna har känt sig anknutna till ett större sammanhang än just Via Dolorosa, förslagsvis till kyrkor över lag eller till Jerusalem.

Egentligen är det kanske irrelevant för pilgrimen huruvida hon är anknuten till just Via Dolorosa eller känner tillhörighet med hela Gamla stan, och det kan också tänkas vara svårt för

en pilgrim att urskilja om intrycken av Via Dolorosa kommer sig av själva Via Dolorosa eller p.g.a. något annat som är annorlunda i miljön- många pilgrimer kommenterade som nämnt att det sekulära affärlivet längs vägen störde känslan av helighet. Dock är det relevant ur ett platsanknytningsperspektiv att förstå vad anknytningen kommer sig av. Det vore därför relevant att i en senare studie undersöka anknytningen till ett större geografiskt område för att se om andra faktorer tycks korrelera med detta. Det vore också relevant att undersöka hur platsanknytningen skiljer sig åt mellan olika platser som pilgrimsgruppen besöker, speciellt i de fall där pilgrimsgrupperna också besöker platser som inte enbart är religiöst laddade, som det israeliska parlamentet.

Tidpunkten. Det är också relevant att diskutera tidpunkten för datainsamlandet. Enkäterna samlades in direkt efter att pilgrimerna hade gått Via Dolorosa dels för att få ett brett urval och också för att säkerställa att deltagarna hade upplevt Via Dolorosa men hade det så pass färskt i minnet att de inte blandade ihop Via Dolorosa med andra nyligen besökta platser. Svaren reflekterar således pilgrimernas första intryck av platsen, samtidigt som det kan tänkas att svaren hade sett annorlunda ut om de hade tillfrågats efter en månad. Det är också relevant att öppna för att människor eventuellt blir eller känner sig mer religiösa av att vara på en pilgrimsfärd där de dels reser i Det Heliga Landet,⁵ och också utövar religiösa handlingar mer frekvent än hemma, vilket är det vanliga på pilgrimsresor (Feldman, 2013). Svarar en person likadant en månad efter resan som hon gör mitt under den, överväldigad av intryck? Ett ämne för framtida platsanknytningsforskning skulle kunna vara om och hur anknytning till en viss plats skiljer sig åt när personen är närvarande respektive frånvarande från den. Vidare så anses platsanknytning, som tidigare nämnt, vara stabilt över tid, men frågan är då när platsanknytning som tidigast kan mätas. Hur snabbt kan stabila platsanknytningsband anses vara formade?

Intern konsistens. Det kan också noteras att skalornas interna konsistens i flera fall var lägre än förväntat mellan item som borde höra ihop. Detta kan naturligtvis bero på att skalorna inte var tillräckligt väl utformade eller att vissa item inte hade provats förut då det som sagt inte har gjorts några enkätstudier på denna typ av pilgrimsplats tidigare. Det finns samtidigt två ytterligare faktorer som kan ha bidragit.

---

⁵ I pilgrims- och turismsammanhang beskrivs ofta Israel och de Palestinska territorierna som Det Heliga Landet för att undvika politisk ståndpunkt.

I förstudien framkom det tydligt att vissa evangelikala protestanter såg tro och religion som motsatser då vissa strök över religion eller skrev kommentarer om detta. Därför är tro och religion hanterade som två separata frågeställningar i enkäten, trots att de kanske framstår som synonyma. Det är alltså sannolikt att anledningen till att fråga 23, ”How important is religion to You”, sänkte Religiositetsindexets interna konsistens (och därmed uteslöts) är att vissa evangelikala protestanter som skattade tro högt skattade religion lågt.

Vidare så tycktes de inverterade frågorna vara för svårt formulerade, trots att de i största möjliga mån utgick från tidigare studier. Detta märktes speciellt för deltagarna med andra modersmål än engelska, men det framgick också att vissa deltagare var ovana att fundera över enkätens typ av frågeställningar. Flertalet deltagare ställde frågor om de inverterade frågornas innebörd, och vissa svarade likadant som på den motsatta frågan eller hoppade över frågorna. Detta innebar t.ex. att item 5 och 8 som var snarlika inte korrelerade alls. Jag valde därför att utesluta de inverterade frågorna från analysen, men för framtiden så vore det naturligtvis önskvärt att provtesta frågeställningarna på målgruppen först.

Metodvalet

En annan sak som kan diskuteras är nyttan i att göra en kvantitativ studie av pilgrimers platsanknytning. Studien kan ju inte dra några slutsatser om kausalitet utan bara påvisa korrelationer, och det är egentligen orsakssambanden som är mest intressanta, t.ex. vad är det som gör att en pilgrim anknyter eller inte anknyter och vad formar de emotionella banden? För att dra kausala slutsatser ur enkätstudien skulle frågor ha behövt ställas vid åtminstone två tillfällen, förslagsvis före och under, alt. efter pilgrimsresan. Detta var av praktiska skäl inte möjligt då jag dels ville ha en rättvis fördelning av de pilgrimer som rörde sig på Via Dolorosa (och alltså inte välja ut en grupp i förväg), samt inte ville registrera kontaktuppgifter av något slag för att bevara informanternas anonymitet och därför inte kunde kontakta dem i efterhand.

Jag menar samtidigt att det fanns en poäng med att genomföra studien som en kvantitativ enkätstudie, just eftersom pilgrimsplatsanknytning och platsanknytning i Jerusalem är så pass utforskat som det är. Studien samlar data från ett brett urval av personer som väl tycks representera pilgrimerna som befann sig på Via Dolorosa under studieveckan. Genom att undersöka korrelationer går det att notera vilka faktorer som verkar spela in och vilka som bör undersökas vidare, t.ex. i intervju- och fallstudier.

Det vore t.ex. intressant att utforska vilken roll platsen har i pilgrimens världsbild, och vilka föreställningar hon har om Via Dolorosa som idé såväl som fysisk plats före resan, samt att undersöka hur dessa utvecklas under resan och hur detta påverkar pilgrimens identitet och världsbild, eftersom denna studie har visat att platsanknytningen skiljer sig åt beroende på religiös identitet.

Denna studie har alltså syftat till att dels testa tidigare känd teori på ett nytt område, samt att undersöka om de utforskade religiösa identiteterna kan bidra till förståelsen av platsanknytning till pilgrimsplatser, och för detta menar jag att den kvantitativa metoden har varit användbar, även om enkäten bör ses över.

Generaliserbarhet

Resultaten. Eftersom studien bekräftade att de faktorer som allmän och religiös platsanknytningsteori framhåller som viktiga korrelerar med platsanknytning till Via Dolorosa så tycks resultaten vara generaliserbara till andra miljöer, och pilgrimsplatser tycks således fungera på samma sätt som andra platser. Platsmässigt så skulle studien alltså mycket väl kunna vara generaliserbar till andra pilgrimsplatser som delas av de två grupperna. Samtidigt så vore mer forskning relevant för att avgöra huruvida studiens resultat om sionism och kyrkotillhörighet är generaliserbara på de punkter där studiens empiriska resultat visade på något annat än vad tidigare teori och kvalitativ forskning har visat.

Grupperna. Vad gäller studiens deltagargrupper så bör inte resultaten generaliseras till andra kyrkotillhörigheter än de två mätta, eftersom det finns skillnader i platsanknytning mellan grupperna och pilgrimsforskningen dessutom är bristande rörande andra kyrkotillhörigheter. Eftersom respondenternas demografiska spridning i ålder, kön och nationalitet är stor så tycks studien däremot generaliserbar till andra katolska och evangelikalt protestantiska pilgrimer längs Via Dolorosa. Det ska samtidigt påpekas att det naturligtvis är en begränsad grupp av det globala antalet katoliker och evangelikala protestanter som reser till Jerusalem, och det är oklart huruvida studiens resultat kan generaliseras till alla dessa om de besökte Jerusalem.

Omfång och begränsning

Givet en kandidatuppsats omfång är uppsatsens tema begränsat. Studien undersöker endast *en* plats, Via Dolorosa, och begränsar sig till att jämföra katoliker och evangelikala protestanter som kan engelska. Den tredje stora pilgrimsgruppen, ryskortodoxa, är exkluderad p.g.a. språkförbistringar, men döma av en veckas observationer utanför Gravkyrkan skulle dessa

vara intressanta att inkludera i vidare studier. Vidare är en pilgrimsresa ganska dyr (en svensk resa kostar ca 15 000- 20 000 kr) och detta gör att studiens urvalsgrupp kan antas vara relativt välbärgad.

Ytterligare en begränsning ligger i att platsanknytningsteori definierar platsanknytning som *positiva* emotionella band. Det kan tänkas att negativa band också finns, men eftersom dessa inte innefattas i teoribildningen så mäter inte heller studien dessa. Studien mäter inte heller *hur* platsanknytning skapas, utan huruvida pilgrimerna *är* platsanknutna, styrkan av denna och huruvida denna korrelerar med ett bestämt antal faktorer.

Slutsats

Sammanfattningsvis så visar inte studien att det finns en signifikant skillnad i styrka mellan katoliker och evangelikala protestanters platsanknytning till Via Dolorosa, utan att båda grupperna formar ungefär jämnstarka emotionella band till platsen. Banden är relativt starka, och studien antyder således att Via Dolorosa har potential att forma pilgrimens identitet oavsett kyrkotillhörighet. Eftersom studien påvisar att vissa anknytningsfaktorer bara korrelerar med en av de två jämförda grupperna, och katoliker fäster större vikt vid igenkänning, medan evangelikala protestanter fäster större vikt vid bibelkoppling, samt att sionism och religiositet dessutom korrelerar positivt med platsanknytning till Via Dolorosa, så illustrerar studien vikten av att ta hänsyn till pilgrimens religiösa identitet för att förstå hur platsanknytning till pilgrimsplatser uppstår och formas. Även om de sedan tidigare kända platsanknytningsfaktorerna i stor mån stämmer för Via Dolorosa så är det tydligt att ett kompletterande ramverk kopplat till religiös identitet är viktigt för att korrekt förstå hur platsanknytning till pilgrimsplatser fungerar. Studien uppmuntrar därmed till fördjupade studier på hur pilgrimsplatserna formar och formas av pilgrimens religiösa identitet. Som Thuborn (1969) skriver, "it is deep in man to love the place where he believes Divinity has walked" (s.97) men för att förstå vad det är hon fäster sig vid, och hur detta hör samman med pilgrimens identitet så måste hänsyn tas till hennes religiösa identitet och världsbild.

Referenser

- Bar-El, Y., Durst, R., Katz, G., Zislin, J., Strauss, Z. & Knobler, H.Y. (2000). Jerusalem Syndrome. *British Journal of Psychiatry*, 176, 86-90. DOI: 10.1192/bjp.176.1.86
- Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The psychology of religious behaviour, belief and experience*. London: Routledge.
- Belhassen, Y. & Ebel, J. (2008). Tourism, faith and politics in the Holy Land: an ideological analysis of evangelical pilgrimage. *Current Issues in Tourism*, 12(4), 2009, 359-378. DOI: 10.1080/13683500802469342
- Belhassen, Y., Caton, K. & Stewart, W.P. (2008). The search for authenticity in the pilgrim experience. *Annals of Tourism Research*, 35(3), 668-689. DOI:10.1016/j.annals.2008.03.007
- Billig, M. (2006). Is my home my castle? Place attachment, Risk perception, and religious faith. *Environment and Behavior*, 38(2), 248-265. DOI: 10.1177/0013916505277608
- Bonnes, M. & Secchiaroli, G. (1995) *Environmental Psychology: A psycho-social introduction (ingen översättare)*. Storbritannien: Sage Publications. (original publicerat 1992)
- Bowen, J. R. (2002). *Religions in practice: an approach to the anthropology of religion*. Boston, MA, USA: Allyn & Bacon.
- Bowman, G. (1992). Pilgrim narratives of Jerusalem and the Holy Land: A study in ideological distortion. I A. Morinis (Red.), *Sacred journeys-The anthropology of pilgrimage* (s. 149-168). Westport, CT, USA: Greenwood Press.
- Broberg, A., Granqvist, P., Ivarsson, T. & Risholm Mothander, P. (2006). *Anknytningsteori-Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Chen, P-S. & Chang, T-C. (2015). *Study of religious involvement and place attachment for local residents of Dong-lung temple in Donggang Township*. Konferensbidrag till 12th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM), 2015, Guangzhou, Kina. DOI: 10.1109/ICSSSM.2015.7170159
- Cohen, E. (1992). *Pilgrimage and tourism: Convergence and divergence*. I A. Morinis (Red.), *Sacred journeys-The anthropology of pilgrimage* (s. 47-61). Westport, CT, USA: Greenwood Press.
- Cresswell, T. (2015). *Place- an introduction, 2nd ed*. Chichester, Storbritannien: John Wiley & Sons Ltd.
- Dahlby, F. (1970). *Religionernas ABC*. Stockholm: AB Tryckmans.
- DiMasso, A., Dixon, J. & Durrheim, K. (2014). *Place attachment as discursive practice*.

- I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (s.75-86). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Elon, A. (1991). *Jerusalem- City of Mirrors*. Glasgow, Storbritannien: Fontana.
- Engberg, A. (2011 a). *A story of a story- The grand narrative of Christian Zionism, its formation and cultural embeddedness*. Konferensbidrag till Nordic Institute for Missiological and Ecumenical Research (NIME), 2011. Höör, Sverige. Hämtad 4 oktober 2015 från Lund University Papers: lup.lub.lu.se/record/2063303/file/2063305.pdf
- Engberg, A. (2011 b). *Life stories and Christian Zionist ideology-a theoretical outline of how to capture the interplay between individual and ideology*. Konferensbidrag till 2nd European Narratology Network Conference (ENN), 2011, Kolding, Danmark. Hämtad 4 oktober 2015 från Lund University Papers: <https://lup.lub.lu.se/search/publication/2063225>
- Ethical Principles and Codes of Conduct. (2010). *American Psychological Association*. Hämtad 25 oktober 2015 från APA: <http://www.apa.org/ethics/code/>
- Evangelical Protestantism. (2015). *Association of Religion Data Archives*. Hämtad 30 december 2015 från: <http://www.thearda.com/rcms2010/evangelical.asp>
- Feldman, J. (2013). *How Christian pilgrims made me Israeli*. I F. Markowitz *Ethnographic encounters in Israel-Poetics and ethics of fieldwork* (s. 23-39). Bloomington, IN, USA: Indiana University Press
- Frisén, A. & Hwang, P. (2006). *Ungdomar och Identitet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Giuliani, M.V. (2003). *Theory of attachment and place attachment*. I M. Bonnes, T. Lee och M. Bonaiuto (red.) *Psychological theories for environmental issues* (137-170). Aldershot, Storbritannien: Ashgate.
- Hashemnezhad, H., Heidari, A.A. & Hoseini, P.M. (2013). "Sense of Place" and "Place Attachment" *International Journal of Architecture and Urban Development*, 3(1), 5-12.
- Hernandez, B., Hidalgo, M.C. & Ruiz, C. (2014). *Theoretical and methodological aspects of research on place attachment*. I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (125-138). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Hidalgo, M.C. & Hernandez, B. (2001). Place attachment : Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.
DOI:10.1006/jevp.2001.0221
- Higgins, L. & Hamilton, K. (2012). Sacred places: An exploratory investigation of consuming pilgrimage. *Advances in Consumer Research*, 38, 262-267.

- Holt, N., Bremner, A., Sutherland, E., Vliek, M., Passer, M. & Smith, R. (2012). *Psychology: The Science of Mind and Behaviour*. (2:a uppl.) Berkshire, Storbritannien: McGraw Hill.
- Huber, S. & Huber, O.W. (2012). The centrality of religiosity scale (CRS). *Religions*, 3, 710-724. DOI:10.3390/rel3030710
- International Christian Embassy in Jerusalem. (u.d.) Christian Zionism 101. Hämtad 12 december 2015 från: <http://int.icej.org/media/christian-zionism-101>
- Irvine, C. (2015). Canterbury Cathedral: Pilgrims and cathedrals as places of pilgrimage. *Theology*, 118(6), 421-428. DOI: 10.1177/0040571X15595947
- Jorgensen, B. S. & Stedman, R. C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes towards their properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 233-248. DOI:10.1006/jevp.2001.0226
- Jorgensen, B. S. & Stedman, R. C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79(3), 316-327. DOI:10.1016/j.jenvman.2005.08.003
- Kaell, H. (2014). *Walking where Jesus walked: American Christians and Holy Land pilgrimage*. New York, USA: New York University Press.
- Kutcher, A. (1973). *The new Jerusalem planning and politics*. London, Storbritannien: Thames & Hudson.
- Kyle, G.T., Mowen, A.J. & Tarrant, M.J. (2004). Linking place preferences with place meaning: An examination of the relationship between place motivation and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 24(4), 439-454. DOI:10.1016/j.jenvp.2004.11.001
- Leppäkari, M. (2002). *The end is a beginning- contemporary apocalyptic representations of Jerusalem*. Åbo, Finland: Åbo Akademi University Press.
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230. DOI:10.1016/j.jenvp.2010.10.001
- Lewicka, M. (2014). *In search of roots: Memory as enabler of place attachment*. I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (s. 49-61). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Low, S. M. (1992). *Symbolic ties that bind. Place attachment in the plaza*. I I. Altman, & S. M. Low (Red.), *Place attachment* (s. 87-112). New York, NY, USA: Plenum Press.
- Manzo, L.C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25(1), 67-86. DOI:10.1016/j.jenvp.2005.01.002

- Manzo, L.C. & Devine-Wright, P. (2014). *Place Attachment: advances in theory, methods and applications*. Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Masalha, N. (2013). *The Zionist Bible-Biblical Precedent, Colonialism and the erasure of memory*. Durham, Storbritannien: Acumen.
- Mazumdar, S. & Mazumdar, S. (1993). Sacred space and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 13(3), 231–242.
- Mazumdar, S. & Mazumdar, S. (2004). Religion and place attachment: A study of sacred places. *Journal of Environmental Psychology*, 24(3) 385-397. DOI:10.1016/j.jenvp.2004.08.005
- Mazumdar, S. (2005). Religious place attachment, squatting, and "qualitative" research: A commentary. *Journal of Environmental Psychology*, 25(1) 87-95. DOI:10.1016/j.jenvp.2004.09.003
- McAndrew, F.T. (1993). *Environmental Psychology*. Belmont, USA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Najafi, M. & Mustafa Kamal, M.S. (2012). Place attachment to contemporary public-funded mosques in Malaysia. *Alam Cipta*, 5(2), 65-76. Hämtad 4 oktober 2015 från Universiti Putra Malaysia: http://www.frsb.upm.edu.my/dokumen/FKRSE1_2-298-1-PB.pdf
- Najafi, M. & Mustafa Kamal, M.S. (2014). Public attachment to religious places: A study of place attachment to mosques in Malaysia. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 8(1), 284-295. Hämtad 4 oktober 2015 från International Science Index: waset.org/Publication/9997425
- Othman, S., Nishimura, Y. & Kubota, A. (2013). Memory association in place making: a review. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 554-563. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.384
- Question Search (2006). *Pew Research Center*. Hämtad 25 oktober 2015 från People Press: <http://www.people-press.org/question-search/?qid=1663012&pid=51&ccid=51> samt <http://www.people-press.org/question-search/?qid=1663011&pid=51&ccid=51>
- Ram, Y., Björk, P. & Weidenfeld, A. (2015). Authenticity and place attachment of major visitor attractions. *Tourism Management*, 52(2016), 110-122. DOI:10.1016/j.tourman.2015.06.010
- Ruback, R.B., Pandey, J. & Kohli, J. (2008). Evaluations of a sacred place: Role and religious belief at the *Magh Mela*. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 174-184. DOI:10.1016/j.jenvp.2007.10.007
- Scannell, L. & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1-10. DOI:10.1016/j.jenvp.2009.09.006

- Scannell, L. & Gifford, R. (2014). *Comparing the theories of interpersonal and place attachment*. I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (s. 23-37). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Shapiro, F. (2008). To the apple of God's eye: Christian Zionist travel to Israel. *Journal of Contemporary Religion*, 23(3) 307-320. DOI:10.1080/13537900802373262
- Shamsuddin, S. & Ujang, N. (2008). Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Habitat International* 32(1) 399-409
DOI:10.1016/j.habitatint.2008.01.004
- Shlay, A.B. & Rosen, G. (2015). *Jerusalem-The spatial politics of a divided metropolis*. (u.p): Polity Press.
- Smedler, A.C. & Drake, K. (2006). *Identitet och kön*. I A. Frisé & P. Hwang. (Red.) *Ungdomar och Identitet* (s.40-62). Stockholm: Natur och Kultur.
- Stedman, R.C. (2002). Toward a social psychology of place- Predicting behavior from place-based cognitions, attitude and identity. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581.
DOI: 10.1177/0013916502034005001
- Thompson-Fullilove, M. (2014). "The frayed knot": What happens to place attachment in the context of serial forced displacement? I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (s. 141-154). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Thuborn, C. (1969). *Jerusalem*. Boston, MA, USA: Little, Brown & Co.
- Ujang, N. (2009). Place attachment and continuity of urban place identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 156-167.
- Williams, D. R. & Vaske, J. J. (2003). The measurement of place attachment: validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, 49, 830-840.
- Williams, D. R., Patterson, M. E., Roggenbuck, J. W. & Watson, A. E. (1992). Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. *Leisure Sciences*, 14, 29-46. Hämtad 25 oktober 2015 från U.S. Forest Science:
http://www.fs.fed.us/rm/value/docs/commodity_metaphor_emotional_attachment_place.pdf
- Williams, D.R. (2014). "Beyond the Commodity Metaphor" revisited: Some methodological reflections on place attachment research. I L.C. Manzo och P. Devine-Wright (Red.), *Place attachment: advances in theory, methods and applications* (s. 89-100). Oxon, Storbritannien: Routledge.
- Yuksel, A., Yuksel, F. & Bilim, Y. (2010). Destination Attachment: effects on customer satisfaction and cognitive, affective and conative loyalty. *Tourism Management*, 31(2), 274-284. DOI:10.1016/j.tourman.2009.03.007

Bilaga 1: Enkäten

Bilagor

LUND
UNIVERSITY

Pilgrimage Experiences of Via Dolorosa

Survey for a Thesis in Psychology
Lund University, Sweden

Survey takes – 5-8 minutes to fill out. Your input is very valuable, but You may discontinue at any point. are no right or wrong answers, we are interested in your personal opinions! Thank you for your time!

Following, please rate the statements with circles!

	No. at all	1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa has an emotional value to me		1	2	3	4	5	6	7
I feel connected to events that have taken place at Via Dolorosa historically		1	2	3	4	5	6	7
Visiting Via Dolorosa says a lot about who I am		1	2	3	4	5	6	7
My faith is not affected by events that have taken place at Via Dolorosa		1	2	3	4	5	6	7
I find it more important to visit Via Dolorosa than other places in Jerusalem		1	2	3	4	5	6	7
I don't feel connected to Via Dolorosa		1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa is like any other religious place		1	2	3	4	5	6	7
It is not so important for me to return to Via Dolorosa again		1	2	3	4	5	6	7

	No. at all	1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa feels like other places that are important to me		1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa is a holy place for me		1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa feels unfamiliar and foreign to me		1	2	3	4	5	6	7
When walking Via Dolorosa, I can imagine what it looked like in Jesus' days		1	2	3	4	5	6	7
I think Via Dolorosa looked different when Jesus walked here		1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa disturbs and provokes me		1	2	3	4	5	6	7
I feel closer to Jesus now than before I had visited Via Dolorosa		1	2	3	4	5	6	7
The churches and decorations disturb my impression of Via Dolorosa		1	2	3	4	5	6	7
Visiting Via Dolorosa doesn't affect my faith		1	2	3	4	5	6	7
I'd prefer if Via Dolorosa looked more like in the Bible		1	2	3	4	5	6	7
I'd prefer if Via Dolorosa had more decorations		1	2	3	4	5	6	7
Via Dolorosa confirms my belief in the Bible		1	2	3	4	5	6	7
I feel like God is more present on Via Dolorosa than in my home church		1	2	3	4	5	6	7

	No. at all	1	2	3	4	5	6	7	
22. How important is faith to you?		1	2	3	4	5	6	7	
23. How important is religion to you?		1	2	3	4	5	6	7	
24. How often do you pray?		1	2	3	4	5	6	7	
25. How often do you go to church?		1	2	3	4	5	6	7	
26. How often do you experience God's presence or intervention in your life?		1	2	3	4	5	6	7	
27. How interested are you in learning more about religious or faith topics?		1	2	3	4	5	6	7	
28. Do you believe in an afterlife?		1	2	3	4	5	6	7	
29. Is your faith expressed in/as...?		1	2	3	4	5	6	7	
a. Charismatic		1	2	3	4	5	6	7	
b. Traditional		1	2	3	4	5	6	7	
c. Liturgic		1	2	3	4	5	6	7	
d. Traditional values		1	2	3	4	5	6	7	
e. Bible-based		1	2	3	4	5	6	7	
f. Mission oriented		1	2	3	4	5	6	7	
g. Mystical or contemplative		1	2	3	4	5	6	7	
h. Logical reasoning		1	2	3	4	5	6	7	
i. If you'd like to add something, please do!									
30. Jerusalem is important in the end times.		1	2	3	4	5	6	7	
31. I would say that I am a Christian Zionist		1	2	3	4	5	6	7	
32. I deeply care about the Jewish people of today		1	2	3	4	5	6	7	
33. How many times have you visited Jerusalem:									
34. Do you have family or friends that have visited Jerusalem previously?			Yes	No					
If yes, who? _____									
35. Is Via Dolorosa important to you?		1	2	3	4	5	6	7	
36. Please develop why! _____									
37. What do you think of Via Dolorosa? _____									
38. If you could change the way Via Dolorosa looks, what would you change? _____									
39. Nationality: _____									
40. Sex: _____									
43. Age: _____									
44. Education (years in total): _____									
41. Political view:		Left	1	2	3	4	5	6	7
42. Religious denomination:									Other (please specify)
									Catholic
									Evangelical/Protestant

If you want to add more comments, please use the margins of the survey. If you have any questions, please don't hesitate to ask! You can also e-mail catharinahansson@gmail.com Thank you for your time!

Bilaga 2: Kommentarer till enkäten

Del 1: Platsanknytning

Måter	Frågeställning	Nr.	Kommentarer	Stöd
	Via Dolorosa has an emotional value to me	1		K, M, S, W2
Platsanknytning	Visiting Via Dolorosa says a lot about who I am	3	Grupperade till Platsanknytning Cronbachs α : .76	K*, R*, W*, R*, J, N, Y
	I don't feel connected to Via Dolorosa	6 ⁻¹		K, M, N, W, W2
	Is Via Dolorosa important to you? Please develop!	35		W2
Anknytning till det som Via Dolorosa symboliserar	I feel connected to events that have taken place at Via Dolorosa historically	2	Om dessa korrelerar med Platsanknytning så kan anknytningen tänkas ha religiös basis.	R
	My faith is not affected by events that have taken place at Via Dolorosa.	4 ⁻¹	Dessa behövs separata då Cronbachs α är negativ.	
Anknytning till just Via Dolorosa	I find it more important to visit Via Dolorosa than other places in Jerusalem	5		K*,G, N, R, S, T, Y, W2
	Via Dolorosa is like any other religious place.	7 ⁻¹	Dessa behövs separata. Cronbachs α : .32	G, R, W2,
	It is not so important for me to return to VD again (8 ⁻¹)	8 ⁻¹		L1

* återkommer ordagrant i tidigare studier.

⁻¹ inverterad item

G = Gross & Brown, 2006
 J = Jorgensen & Stedman, 2001; 2006
 K = Kyle, Mowen & Tarrant, 2004
 L1= Lewicka, 2011
 R = Ram, Björk & Weidenfeld, 2015

S = Shamsuddin & Ujang 2008
 W = Williams, Patterson, Roggenbuck & Watson, 1992
 W2= Williams & Vaske, 2003
 Y = Yuksel, Yuksel & Bilim, 2010

Del 2: Korrelation med platsanknytning

Platsanknytning pga.	Frågeställning	Nr.	Kommentar	Stöd
Identifikation	Via Dolorosa feels like other places that are important to me	9	Katoliker bör skatta högre.	K, M1, N1, N2, S, Sh,
	Via Dolorosa feels unfamiliar and foreign to me	11 ⁻¹		
Autenticitet	When walking Via Dolorosa, I can imagine what it looked like in Jesus' days	12		M1, M2, N1, N2, R
	I think Via Dolorosa looked different when Jesus walked here	13 ⁻¹		
Traditioner	Via Dolorosa is a holy place for me	10		N1, L2, M1, N2, R, S
	Via Dolorosa disturbs and provokes me	14 ⁻¹		
Verklighetsupplevelse	I feel closer to Jesus now than before I had visited Via Dolorosa	15	PA ökar därför att platsen ”verklighetsförankrar” sin världsbild/tro.	N2*, M2, R, SG
	Visiting Via Dolorosa doesn't affect my faith	17 ⁻¹		
Fysiska attribut	I feel like God is more present on Via Dolorosa than in my home church	21		N2*, M2
	The churches and decorations disturb my impression of Via Dolorosa	16 ⁻¹		M2, N1, N2, R
	I'd prefer if Via Dolorosa had more decorations	19		
Textberoende	I'd prefer if Via Dolorosa looked more like in the Bible	18	Evangelikala protestanter bör skatta högre	N1, N2, R M2, N2, R
	Via Dolorosa confirms my belief in the Bible	20		

⁻¹ *Inverterad item*

Item 11,13,14,17 exkluderades ur analysen.

K= Kaell, 2014

M1= Mazumdar & Mazumdar, 1993

M2= Mazumdar & Mazumdar, 2004

N1= Najafi & Mustafa Kamal 2012

N2= Najafi & Mustafa Kamal, 2014

R= Ram, Björk & Weidenfeld, 2015

SG= Scannell & Gifford, 2010

Sh= Shapiro, 2008

Del 3: identitetsfaktorer

Vad	Frågeställning	Nr.	Kommentarer	Stöd
Självskattad religiositet	How important is faith to you?	22	Självskattad religiositet användes i förstudien som ”faith/religion”. Eftersom flertalet (evangelikala protestanter) tyckte frågan var dubbel, alt. strök över religion eller kommenterade att faith var mycket viktigare, valde jag att dela upp denna.	BH, H
	How important is religion to you?	23		
	How often do you pray?	24		
	How often do you go to church?	25		
Objektiv religiositet	How often do you experience God's presence or intervention in your life?	26	Objektiv religiositet mäts med Centrality of Religion-skalan som är etablerad i religionssociologi och – vetenskap. 22+24-29 är hopslagna till Religiositet, med $\alpha=.90$	H
	How interested are you in learning more about religious or faith topics?	27		
	Do you believe in an afterlife?	28		
Religiösa uttryck	Charismatic	29 a	Modern lovsång, tungotal Klassisk gudstjänst Ritual och nattvard Jungfrufödsel, familjesyn Bibeln grunden för livsstil Viktigt att sprida tron Tystnad, det oförklarliga Analytiskt tänkande	D Detta är sju vanliga beskrivningar av olika kristna uttryck. Svarsfrekvensen är hög och respondenterna ställde inte frågor om deras innebörd.
	Traditional	29 b		
	Liturgic	29 c		
	Traditional Values	29 d		
	Bible-based	29 e		
	Mission-oriented	29 f		
	Mystical or contemplative	29 g		
	Logical Reasoning	29 h		
Sionism	Jerusalem is important in the end times	30	Sionism är pilgrimsforskningens starkaste faktor som tycks påverka pilgrimers inställning till Jerusalem. Dessa är ihopslagna till Sionism $\alpha=.75$	Le, Sh, E, B E, B
	I would say that I am a Christian Zionist	31		
	I deeply care about the Jewish people of today	32		
Antal besök	How many times have you visited Jerusalem?	33		SG, L2
Släkt och vänner	Do you have family or friends that have visited Jerusalem previously? If yes, who?	34		N2, SG

B= Belhassen & Ebel, 2008
BH= Beit-Hallahmi & Argyle, 1997
D= Dahlby, 1970
E= Engberg, 2011a
H= Huber & Huber, 2012
K= Kaell, 2012

L2= Lewicka i Manzo & Devine-Wright, 2014
Le= Leppäkari, 2003
N2= Najafi & Mustafa Kamal, 2014
SG= Scannell & Gifford, 2010
Sh= Shapiro, 2008